

SZEMLE

ORDASI ÁGNES

GONDOLATOK A FIUMEI SZABADKÖMŰVESSÉGRŐL

Ljubinka Toševa Karpowicz: *Freemasonry, Politics and Rijeka (1785–1944)*, Westphalia Press, Washington DC, 2017, 282 oldal

1916 júniusában Nemes Henrik MÁV-mérnök *Fiume szállítási forgalmának előmozdítása* címmel nagyszabású cikket olvasott fel a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholyhoz tartozó fiumei Sirius szabadkőműves páholyban.¹ Ezzel a Budapest–Fiume vasútvonal kiépítésére, valamint a fiumei kikötő bővítésének és a város Ausztria felé történő kiterjesztésének sürgősségére hívta fel a figyelmet. Érvelését a magyar állam, valamint Fiume kereskedelmi és gazdasági fejlesztésének egybeeső érdekeire alapozta. Rámutatott, hogy amennyiben a kormány e lépést elmulasztaná, azzal nemcsak egyszerűen a likai vasút, vagyis az Ogulin–Spalato vonal kiépülését kockáztatná, de ekképp a konkurens osztrák érdekeltségek pozícióit erősítené Dalmáciában és a Balkánon.² Az ötlet nem minden előzmény nélkül merült fel a páholyban, hiszen a „kőműves testvérek” jelentős része már a századforduló óta hangoztatta különböző fórumokon egy „második fiumei vasútvonal” létesítésének fontosságát, ezzel a kikötőváros kereskedelmi forgalmának erősítését.³ Közülük elsősorban Brájer Lajost, a *Fiumei Estilap* kiadóját és szerkesztőjét érdemes megemlíteni.

A Sirius tagjairól általában véve elmondható, hogy tevékenységük a társadalmi, gazdasági és politikai élet szinte valamennyi területére kiterjedt. Kérdés azonban, hogy ez mennyire tekinthető a szabadkőműves eszmékből következő sajátos attitűdnek, vagy mennyiben volt csupán egy a magasabb társadalmi állásból származó általános szociális felelősségtudat és érdekérvényesítés. Kérdéses továbbá, hogy a tagok többféle érdekeltsége és többes elkötelezettsége milyen konfliktusokat hordozott magában, és mindezen ellentmondások esetleges feloldása mikor és milyen formában valósulhatott meg. Konkrétan érdekelték voltak-e a szabadkőművesek az éppen aktuális

¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára [a továbbiakban: MNL OL], P 1083. I. sorozat. 38. t. LXVI., Jelentés a 66. Sirius páholy 1915. évi tevékenységéről. Fiume szállítási forgalmának előmozdítása, 1916. VI. 26.

² A témával kapcsolatban legújabban L.: DEMETER Gábor: A modernizációtól a kolonizációs törekvésekig. Magyar utazók, politikusok és gazdasági szakírók a balkáni feladatokról, *Századok*, 2018/2., 284–317. p.

³ MNL OL, P 1083. I. sorozat. 38. t. LXVI., Jelentés a 66. Sirius páholy 1915. évi tevékenységéről. Fiume szállítási forgalmának előmozdítása, 1916. VI. 26.

államhatalmi keretek és társadalmi rend fenntartásában vagy éppen szétbomlasztásában?

Recenzensként e kérdéseket szem előtt tartva ismertetem Ljubinka Toševa Karpowicz *Freemasonry, Politics and Rijeka (1785–1944)* című, 2017-ben Washingtonban megjelentetett kötetét.⁴ Karpowicz már az 1986-ban kiadott doktori disszertációjában is Fiume politikatörténetét dolgozta fel,⁵ és azóta is számos szerb, horvát, olasz és angol nyelvű tanulmányában foglalkozott a különböző helyi csoportosulásokkal, politikai pártokkal, valamint a fiumei szabadkőművesség célkitűzéseivel. Így például 2002-ben a fiumei ortodox egyházzól,⁶ 2007-ben pedig Gabriele D’Annunzio és a szabadkőművesség szerepéről írt, elsősorban a szerb és horvát közönségnek szánt munkája látott napvilágot a témában.⁷

Karpowicz ez alkalommal a fiumei szabadkőművesség csaknem kétévszázados történetét dolgozza fel angol nyelven, egy közel 300 oldalas önálló kötetben. A munka szerkezetét tekintve két nagyobb részre oszlik, a történelmi eseményeket ismertető főszövegre, illetve a mellékletekre. Az első egység hét nagyobb fejezetből áll, amelyek a felvilágosodásnak a Habsburg-monarchiára gyakorolt hatásaitól kezdve a rendi kor különböző impériumváltásain és a dualizmus időszakán át egészen a második világháborút követő jugoszláv megszállásig ismertetik a fiumei szabadkőművesek történetét. A fejezetek közti aránytalanságot nem lehet nem észrevenni. Eszerint a hangsúly erősen az 19. század eseményeire esik, míg a Fiume olasz annektálását követő éveket csak áttekinti. A főszöveg fejezeteit a mellékletek követik, amelyben a legjelentősebbnek ítélt fiumei személyek rövid életrajza,⁸ a leggyakoribb szabadkőműves kifejezések jegyzéke, képi illusztrációk, valamint a kötetben említett páholyok és más nevek mutatója kap helyet.

Karpowicznak a transznacionális vizsgálatokra lehetőséget teremtő témaválasztáson túl kétségtelen érdeme, hogy korábban a Rijekai Állami, a Római Külügyminisztériumi, a (belgrádi) Jugoszláv, valamint a Washingtoni Nemzeti Levéltárban is végzett kutatásokat. Igaz, a téma szempontjából fontos Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának vonatkozó anyagait

⁴ A kötet a szerző horvát nyelvű kötetének fordítása: TOŠEVA KARPOWICZ, Ljubinka: *Masonerija, politika i Rijeka (1785–1944)*, Državni arhiv u Rijeci, Rijeka, 2015, 253. p.

⁵ KARPOWICZ TOŠEVA, Ljubinka: *Riječki corpus separatum 1868–1924*, Rijeka, 1986.

⁶ KARPOWICZ TOŠEVA, Ljubinka: *Pravoslavna opština u Rijeci 1720–1868. Eparhijski upravni odbor Eparhije gornjokarlovačke*, Rijeka–Belgrád, 2002.

⁷ KARPOWICZ TOŠEVA, Ljubinka: *D’Annunzio u Rijeci. Mitovi, politika i uloga masonerije*, Izdavački centar, Rijeka, 2007.

⁸ A teljesség igénye nélkül: Andrea Adamić, Icilio Baccich, Salvatore Bellasich, Brajrer Lajos, Giovanni Ciotta, Guido Lado, John Baptist Leard, Samuele Mayländer, Andrea Ossoinack, Attilo Prodam, Giovanni Rubinich, Iginio Scarpa, Paolo Scarpa, ifj. Paolo Scarpa, Giuseppe Susanni, Artur Steinacker, ifj. Antonio Vio.

viszont – valószínűleg nyelvi okokból – még nem tekintette át.⁹ Mindenesetre a nemzetközi kutatómunka indokoltnak is bizonyult, hiszen egy globális kapcsolati hálót fenntartó kikötőváros elitkutatása során elkerülhetetlen a tág perspektíva figyelembevétele és a szerteágazó szálak nyomon követése. E tekintetben igazán örvendetes, hogy a szerző vizsgálódása tárgyát minden ideológiától és nemzeti elfogultságtól mentesen tárgyalja.

Karpowicz a fiumei szabadkőművesség történetét a jelentősebb városatyák életútjának főbb állomásaira, társadalmi-politikai hátterükre, valamint politikai elképzeléseikre összpontosítva ábrázolja. A kötetben mégsem élettörténetek, hanem csak „egyszerű” történetek jelennek meg, amelyek közt a lokális társadalmi és politikai viszonyok dinamikus változása, valamint a személyi összefonódások teremtik meg a kapcsolatot. A Mária Terézia-korabeli vagy éppen a dualizmuskori Fiume ugyanis nem feleltethető meg teljes mértékben a mai Rijekának.¹⁰ Karpowicz – noha elsődleges szándéka minden bizonnyal nem ez lehetett – ezt a város- és társadalomfejlődési folyamatot a szabadkőműves mozgalmon keresztül, politikatörténeti megközelítéssel, de a fent említett módon (az egyes személyekre fókuszálva), leíró jelleggel ábrázolja. Így kitér a fiumei szabadkőművességen belül megfigyelhető koncepcionális, személyi és szervezeti változásokra, a város közjogi helyzetének dilemmáira, a helyi és nemzetközi politikai mozgalmakra, valamint azok céljainak megvalósítási lehetőségeire is.

Ez bár izgalmas kísérlet, egyben igen kockázatos vállalkozás is, hiszen aki a szabadkőművesség történetével foglalkozik, meglehetősen ingoványos talajra lép. Ez a megállapítás különösen igaz Fiume társadalom- és politikatörténetét illetően, ahol az alap kutatások és a vonatkozó szakmai diskurzus hiánya nemcsak fokozott óvatosságra inti a kutatót, de a konkrét következtetések levonása helyett inkább újabb kérdések felvetésére, újabb források feltárására sarkallja. Nem meglepő tehát, hogy Karpowicz kötete sem mentes bizonyos tárgyi tévedésektől, fogalmi pontatlanságoktól és egyes jelenségek félreértelmezésétől.¹¹ Ennek okai az alap kutatások említett kezdetlegessége

⁹ Ennek ellenére egyes, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárából származó dokumentumokra mégis hivatkozik. Ezeket talán más kutatók bocsátották rendelkezésére.

¹⁰ A Fiume alatt a Rječina folyóval határos várost és annak alkerületeit (Cosala, Drenova, Plasse), míg Rijeka alatt a szomszédos területekkel, elsősorban Sušákkal 1948-ban egyesített területet értem.

¹¹ Ezúton mondok köszönetet Vári Lászlónak a szabadkőműves páholyok történelmére és működésére vonatkozó észrevételeiért. Karpowicz a páholyalapítások helyének, idejének, tagjainak pontatlan megadása mellett olykor az egyes személyeket hozzátartozóikkal felcseréli, vagy nevüket elgépele, esetleg helytelenül/következetlenül szerepelteti, köztük rokoni viszonyt feltételez, illetve a főszövegben fellelhető információkat a jegyzetben túl általánosan vagy egyáltalán nem hivatkozza. A teljesség igénye nélkül néhány példa: Pulszki-Pulszky (121. p.), Lajos-Lajos (144. p.), Szekler-Székely (87. p.), Ferenc (!) Kossuth – Lajos Kossuth (122., 142. p.), Eva Balász – Éva Balázs

mellett főleg abban keresendő, hogy a szerb–bolgár származású, szociológus végzettségű, szabadúszó kutatóként tevékenykedő szerző a magyar történelemre vonatkozó ismereteit a nyelvtudás hiánya miatt csak fordításokból szerezhette. Ezen felül jól látható, hogy forrásait meglehetősen szabadon, s csak mérsékelt kritikával kezelte. Ezért Karpowicz levont következtetéseit inkább csak hipotézisként érdemes kezelni. Igaz, néhány jelenséget – éppen a számos bizonytalanság és a konkrét ismeretek hiánya miatt – valóban lehetne akár Karpowiczhoz hasonlóan interpretálni.

Ezen fenntartásokat is szem előtt tartva recenzióként a munkának a dualizmuskori Fiume társadalmi-politikai viszonyaira koncentrálni ismertetem két fő szempont alapján. Egyrészt a társadalmi együttélési formák (beleértve a különböző keretek között megmutatkozó lojalitásokat, szolidaritásokat, rivalizálásokat, közömbösségeket), másrészt a politikai keretek átalakulása és az aktuális államhatalomhoz való viszony szerint. Mindez már csak azért is tűnik indokoltnak, mivel a kérdések összevonásával és tematizálásával Karpowicz fejtegetéseit könnyebben lehet megragadni és azokon elgondolkodni.

Karpowicz a fiumei szabadkőművesség kezdetét egészen a 18. század közepéig vezeti vissza. Példaként a francia és belga Habsburg-ellenes páholyok, valamint a Draskovics Obediancia¹² működését hozza fel, azonban kiemeli, hogy ezen első kezdeményezések nem mutatnak kontinuitást a 20. század elején kibontakozó intenzívebb szervezkedésekkel. A szerző ennek okát mindenekelőtt II. József 1785-ös szabadkőműves-pátensében, valamint a forradalmakkal és napóleoni háborúkkal járó hatalmi átrendeződésekben véli felfedezni. Ugyanakkor nem állítja, hogy az átmeneti időszakban ne lettek volna szabadkőműves szervezkedések és szerveződések Fiumében. Mi több, külön fejezeteket szentel az egykori fiumei kormányzók, így Pászthory Sándor, valamint a Szapáry és Majláth család tagjainak, továbbá a „nagy fiumei patriótaként” ismert Ljudevit Adamić, a dán konzulként tevékenykedő Iginio Scarpa és a Kefalóniából származó görög kereskedő és oroszországi konzul, Georgio Melissino és fiának feltételezett, nemzetközileg is szerteágazó szabadkőműves kapcsolatai feltárásának.

(50. p., 64–65. p.), Batthyány Lajos kormányzósága kezdetének elírása (145. p.), Strict observancia-ként írja le a Draskovics obedianciát (7. p.), Andrássy Gyula francia szabadkőműves mivoltának felvetése (126. p.), a „Kossuth Lajos a dicső fény hajnalához” nevű páholyt frankfurtinak véli (120. p.), a pesti Kossuth Lajos szabadkőműves mivoltának megkérdőjelezése (122. p.), a Magyarországi Nagy Oriens Páholy alapításának 1866-os datálása 1871 helyett (129. p.), a *Galilei* havi szemle az Eötvös-páholyval való tulajdonítása (133. p.), Szapáry László helyett Batthyány László kormányzósága (140. p.), Batthyány Lajos és Batthyány Tivadar testvéri viszonyának feltételezése (145. p.), Sirius mint első fiumei páholy feltüntetése (148. p.), a genfi Ister-páholy genovainak jelölése (Genova Geneve helyett), a skót rítus és a Magyarországi Nagyoriens eltérő megtartása stb.

¹² Ez a könyvben tévesen „Strict observancia”-ként szerepel.

Az Osztrák–Magyar Monarchia modernizációs és centralizációs kísérletei azonban alapjaiban alakították át a fiumei társadalom és gazdasági berendezkedés struktúráit. A változások hatására a lokális politikai és gazdasági hatalom egy olyan új, nemzetközileg jobban beágyazott elit kezébe került, amely megfelelő állami támogatásokért cserébe egyszerre volt érdekelt a magyar kormányzattal való együttműködésben és a saját közigazgatási fejlődését biztosító városi autonómia fenntartásában. Mindezek alapján Karpowicz úgy véli, hogy a Sirius páholyt elsősorban a külfölddel való könnyebb érintkezés és a gyorsabb (főleg gazdasági) hírszerzés érdekében hozták létre 1901-ben.¹³ Ezen megállapítását többek közt Gaál Tibor fiumei kormányzóhelyettes és az államilag támogatott főbb részvénytársaságok igazgatóinak Sirius-beli tagságával, továbbá azzal magyarázza, hogy a páholy születése egybeesett a Magyar Királyság gazdasági stagnálásával.

Karpowicz felvetése mindenképpen érdemes a megfontolásra. Magam is úgy látom saját kutatásaim alapján, hogy a város szabadkikötői státuszának 1891-es megszüntetése, a helyi árak rohamos emelkedése, valamint az 1890-es évek második felének municipális válsága a századforduló körül kezdte éreztetni hatását.¹⁴ Tehát a páholyalapításra az országos és a lokális célok és stratégiák hatékonyabb összehangolása érdekében kerülhetett sor. Ahogy a szerző egy-egy megjegyzése is sugallja, ez a közös egymásrautaltság újabb magyarázattal szolgálhat egyes páholytagok viselkedésének, motivációinak megértéséhez. Jelesül az állam iránti lojalitást kifejező gesztusok, karitatív megnyilvánulások, gazdaságfejlesztési javaslatok, a különböző nemzetközi kapcsolatok, továbbá a szélsőséges politikai nézetektől való tartózkodás értelmezéséhez. Karpowicz ezek közül a Siriusnak az ifjútörökök küldöttségének 1909-es fiumei fogadtatásában való részvételét, egyes páholytagoknak a horvát és szerb szabadkőművesekkel fenntartott kapcsolatrendszerét és az Autonóm-mozgalommal szemben megnyilvánuló politikai állásfoglalásait, valamint a bevezetőben már ismertetett második fiumei vasút kiépítésének és a fiumei kikötőbővítés ügyét fejti ki részletesebben.

Mindezzel kapcsolatban azonban felmerül a kérdés, vajon kikből rekrutálódott a Sirius tagsága, és a páholy valóban lehetőséget nyújtott-e az egzisztenciális problémák megoldására, illetve a társadalmi-politikai határok átlépésére. Egyfajta mediátorszerepet betöltve tényleg képesnek bi-

¹³ Megjegyezendő, hogy – miként a szerző is említi – a városban nem csak a Sirius páholy tagjai voltak szabadkőművesek. Példának okáért Smoquina Marius kormányzósági, majd tengerészeti hatósági hivatalnok, aki Jászi Oszkár támogatásával vált a Martinovics-páholy tagjává, s mint ilyen, látogathatta akár a Sirius összejeveteleit is.

¹⁴ Vö. ORDASI Ágnes: A magyar kormány Fiume-politikája a 19–20. század fordulóján, In: ANKA László – KOVÁCS Kálmán Árpád – LIGETI Dávid – MAKKAI Béla – SCHWARCZWÖLDER Ádám (szerk.): *Natio semper reformanda est. Tanulmányok a 70 éves Gergely András tiszteletére*, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan, Budapest, 2016, 330–342. p.

zonyult-e felülírni a különböző érdekellentéteket az állam, a kikötőváros fejlődése és a tagok jóléte között? Úgy tűnik, a szerző a felvetett kérdésekre igennel felel. Még akkor is, ha arra csak nagyvonalakban tér ki, hogy a páholy szervezeti formái milyen konkrét előnyöket biztosítottak a tagok számára, miközben túlnyomó többségük más fórumokon (példának okáért a fiumei Rappresentanzában, a fiumei kereskedelmi és iparkamarában vagy éppen a Lloyd társaságban) is sokszor egyenrangú félként érintkezett egymással.

Karpowicz egy 1910-es röpiratra hivatkozva¹⁵ arra a megállapításra jut, hogy a Sirius társadalmi összetételét (legalábbis kezdetben) a fiumei felső középosztályhoz tartozó, többnyire az izraelita felekezetből kikerülő, de kizárólag magyar és olasz nyelvű vállalkozó- és hivatalnokréteg határozta meg. Ezen állítással kapcsolatban néhány kritikai észrevételt azonban még a hivatkozott dokumentum ismerete nélkül is fontos tenni. Először is, Karpowicz a középosztály fogalmát csak nagyvonalakban definiálja, ami miatt a terminus túl általános és fluid marad. Másodsor, bár a felekezeti hovatartozást illetően az izraeliták magas számaránya valóban feltűnő, a konkrét következtetések levonásához elkerülhetetlen lenne a páholy tagjainak foglalkozásszerkezeti, felekezeti és nemzetiségi összetételét részletesen megvizsgálni. A mélyebb elemzésekhez – a megfelelő forráskritika alkalmazásával – jó alapot nyújthatnak Palatinus Józsefnek a szabadkőművességről írt munkái,¹⁶ vagy éppen a Sirius páholynak a Magyar Nemzeti Levéltárban fellelhető anyagai.

Minderre már csak azért is nagy szükség lenne, mivel Karpowicz néhány (feltételezett) személyi átfedésből¹⁷ és a Dante sírhelyénél tett közös, 1911. évi ravennai látogatás tényéből azt az elnagyolt következtetést vonja le, hogy a Sirius szoros kapcsolatot tartott fenn az 1905-ben létrejövő Giovine Fiume nevű irredenta társasággal. Szerintem ez azért is vitatható, mert ebben az időben a páholy inkább a mérsékeltabb, a központi kormánnyal együttműködésre hajlandó Autonóm Párt tagjait vonzotta,¹⁸ míg a Giovine Fiume az autonomisták programjánál is szélsőségesebb célokat dédelgetett: a kikötőváros Olasz Királysághoz csatolását.

Valamennyivel valószínűbbnek tűnik a páholynak a Lega Autonoma nevű párttal való bizonyos szintű összefonódása, már csak azért is, mivel mindkét szervezet az állam és a helyi kormányzat közbenjárásával jött létre.

¹⁵ *Giudaismo massonico*. No. 1. 1910. március 16. [Ezt a dokumentumot egyelőre még nem állt módomban tanulmányozni.]

¹⁶ PALATINUS József: *A szabadkőművesség bűnei*, I–III., Budai-Bernwallner József Könyvnyomdája, Budapest, több kiadásban 1921–1939 között.

¹⁷ Például Icilio Baccich, Vittorio Meichner említhető.

¹⁸ Megjegyzendő, hogy a páholyba nemcsak a korábbi Liberális Párt, valamint a későbbi Lega Autonoma tagjai kerültek be, hanem Samuele Mayländer és Cavalloni József személyében még a szociáldemokraták is képviseltették magukat.

Karpowicz úgy véli, hogy a párt létrehozását az állam és a Sirius tagságának közös törekvései indokolták, amelyek egyrészt a város gazdasági helyzetének rendezésére, másrészt politikai hatalomszerzésre irányultak. Mindehhez elkerülhetetlen volt egy tényleges politikai befolyással rendelkező, karakteres vezető megválasztása, aki egységbe foghatta a több szempontból is meglehetősen heterogén csoportosulást. Karpowicz a politikai intézményesülésben a „fiumei kaszt”¹⁹ létrejöttét látja, ami szerinte az állami kormányzat, valamint a városi nagyvállalkozói gazdasági elit pozícióit veszélyeztető szélsőséges mozgalmak (adott pillanatban Riccardo Zanella²⁰ és az Autonóm Párt) dominanciája ellen bizonyult szükségesnek. Karpowicz abból következtet erre, hogy a pártot a Sirius-beli Samuele Mayländer unokatestvére és egyben Fiume korábbi *podestà*ja, Michele Mayländer²¹ vezette, majd ezt a posztot ifj. Antonio Vio,²² végül az időközben elvileg a páholy főmesterévé váló²³ Andrea Ossoinack²⁴ vette át. A kötetből ugyanakkor az is kiderül, hogy a felsorolt személyek a Zanella politikájával szembeni fenntartásaiktól és a szabadkőműves mozgalomtól függetlenül is figyelmet érdemelnek: egyrészt származásuk és közéleti tevékenységük, másrészt az impériumváltások éveit betöltött pozíciójuk miatt.²⁵

Karpowicz hasonló módon kiemeli a páholytagok részvételét és tevékenységét az 1918 októberében megalakuló Fiumei Nemzeti Tanácsban, azonban

¹⁹ Karpowicz általában véve egy kölcsönös lojalitáson alapuló, erős politikai befolyással rendelkező kapcsolatrendszer működését ért alatta, mely azonban inkább anyagi és társadalmi célok és értékek mentén, és nem ideológiai alapon jött létre. Noha a megnevezés ötletes és érdekes, a fogalom és annak használata egyelőre még túl általános és kidolgozatlan.

²⁰ Riccardo Zanella közgazdászprofesszor, városi képviselő, 1905-től az Autonóm Párt vezetője, 1905 és 1910 között magyar országgyűlési képviselő, 1921-től a Fiumei Szabadállam elnöke.

²¹ Michele Mayländer ügyvéd, az Autonóm Párt alapítója, majd 1901-ig vezére. 1897-től 1901-ig a „fiumei municipális válság” idején több alkalommal megválasztott *podestà* (vezető, többnyire ’polgármester’ értelemben), 1910-től magyar országgyűlési képviselő.

²² Ifj. Antonio Vio fiumei ügyvéd, a városi képviselőtestület tagja, 1911-től magyar országgyűlési képviselő, a Lega Autonoma vezetője, 1915-től fiumei *podestà*, 1918 októberétől a Fiumei Olasz Nemzeti Tanács tagja és olasz *sindaco* (polgármester).

²³ MNL OL, P 1083. I. sorozat 38. t. LXVI. Sirius 1915–1919. A Sirius páholy névjegyzékei szerint Arthur Steinacker 1915-ös elhunytát követően Eidlitz Hugó (Ugo), majd 1919 februárjától Lado Guido töltötte be a főmesteri tisztséget. Ebből adódóan Ossoinack főmestersége feltételezhetően a Szimbolikus Nagypáholyból való kiválás és átszerveződés időpontjára eshetett.

²⁴ Andrea Ossoinack fiumei nagykereskedő és nagyvállalkozó, a városi képviselőtestületi tag, a Lega Autonoma meghatározó alakja, 1915-től magyar országgyűlési képviselő, 1918 októberétől a Fiumei Olasz Nemzeti Tanács tagja, a párizsi béketárgyalásokon Fiume delegátusa.

²⁵ A Fiumei Olasz Nemzeti Tanács Viót 1918. október végén *sindacónak* nevezte ki, Ossoinackot pedig mandátummal ruházta fel, hogy a Párizs körüli béketárgyalásokon képviselhesse a város érdekeit.

azt is megjegyzi, hogy minden hatalomátmentési kísérlete ellenére a Sirius az összeomlást követően nem lehetett életképes a magyarországi kapcsolata miatt. Véleménye szerint ennek egyszerre volt oka és következménye, hogy a páholy fiumei-olasz tagjai 1919 tavaszán csatlakoztak az egyik római nagypáholyhoz. Kutatási tapasztalataim szerint erre a változásra a Fiumei Olasz Nemzeti Tanács jegyzőkönyvei,²⁶ Egan Lajos fiumei kormányzóhelyettes naplója,²⁷ valamint a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött vonatkozó iratok is utalnak.

Karpowicz külön fejezetet szentel a két világháború közti páholyalapításonak, az autonomista, irredentista, valamint a fasiszta irányzatok vizsgálatának és a Fiume hovatartozását taglaló koncepcióknak, annak ellenére, hogy ezt az időszakot csak rövidebben tárgyalja. Ekképpen foglalkozik a dualizmus korában élvezett kiváltságok és a szabadkikötői státusz visszaállításának lehetőségeivel, a Fiumei Szabadállam megvalósításának vagy Olaszországhoz csatolásának felvetődött formáival, a Carnarói Régensség problémáival. Mindeközben azonban természetesen nem feledkezik meg kötete „főszereplőiről”, a szabadkőművesekről sem. Bemutatja Giovanni Rubinich, a Sirius páholszékházának tervezője Liburnia-mozgalmát,²⁸ a trieszti Guglielmo Oberdan páholyának a kikötőváros Olaszországhoz csatolásáért megindított *Fiuméért* nevű akcióját, illetve a Gabriele D’Annunzio fiumei bevonulását állítólagosan előkészítő, az Olasz Nagypáholyhoz tartozó Italia Nuova páholy tevékenységét. Karpowicz szerint ez utóbbi azért is fontos, mert legfőbb céljának a rapallói szerződés megsemmisítését tekintette, és *elnöke* a korábbi Sirius-beli (nek vélt) Salvatore Bellasich,²⁹ másik vezére pedig az Attilio Prodam³⁰ lett, akinek nevéhez a Riccardo Zanella Szabadállamát 1922-ben megdöntő puccs is fűződik. Ezen a ponton elgondolkodtató, hogy a hivatkozott irodalmak közül vajon miért hiányzik a kérdéssel eddig legalaposabban

²⁶ I verbali del Consiglio Nazionale Italiano di Fiume e del Comitato Direttivo (1918–1920), Società di Studi Fiumani Archivio Museo storico di Fiume, Róma, 2014.

²⁷ MNL OL, P 2256. No. 20., Egan Lajos naplója.

²⁸ Rubinich terve szerint Fiume, Sušak (Fiume elővárosa, ma Rijeka része) és egyes szlovén kantonok kölcsönös nyelvi és kulturális elismerésen nyugvó konföderációt alkottak volna.

²⁹ Salvatore Bellasich autonóm-párti politikus, a Giovine Fiume, majd 1918-tól a Fiumei Olasz Nemzeti Tanács tagja. Megjegyzésre érdemes, hogy neve sem a Sirius-taglistában, sem Palatinus József kötetében nem szerepel, így feltételezhető, hogy Karpowicz csak a rendőrségi nyilvántartások alapján következtet a páholytagságára. Igaz, tudomásom szerint Karpowicz jelenleg Bellasichról ír monográfiát, melyben a szerző talán újabb forrásokkal fogja alátámasztani feltételezését.

³⁰ Attilio Prodam autonóm párti, irredenta politikus. Giovanni Prodam városatyja és gyógyszerész fia, Guido Prodam (magyar névalakban: Prodam Guidó) pilóta testvére. Giovine Fiume, majd 1918-tól a Fiume Olasz Nemzeti Tanács és a Fiume Olaszországhoz való csatolásáért közbenjáró Gli Argonauti del Carnaro csoportosulás tagja. Karpowicz állítása alapján Prodam Benito Mussolini kérésére szakított a szabadkőművességgel.

foglalkozó, rijekai születésű William Klinger (1972–2015) *Germania e Fiume* című kötete.³¹

Szintén hiányérzetet kelt, hogy Karpowicz nem részletezi kellőképp Fiume Olaszországhoz csatolásának időszakát, a szabadkőművesség és a fasizmus viszonyát, a második világháború éveit, valamint Mussolini és rendszerének bukását. Noha kétségtelenül számbaveszi az autonomisták visszatérésének lehetőségeit, a németekkel való kollaborálás feltételeit, valamint az egyes páholyok izraelita tagjainak dilemmáit, inkább csak közismert tényeket közöl. Ennek ellenére valamilyen fejlődési ív azért mégis kirajzolódik, amelynek kapcsán a szerző levonja műve végkövetkeztetéseit: 1. a „fiumei kaszt” alapvetően mindig szociális alapon szerveződött; 2. különböző ideológiák, politikai irányzatok (autonomizmus, irredentizmus, anarcho-szindikalizmus, fasizmus) külső hatásra terjedtek el a városban; 3. a fiumei társadalom ezen befolyásos tényezői a hagyományos, a dualizmus korából megöröklött konfliktuskezelő eszközökkel 1924 után már nem voltak képesek a hatalmi viszonyok átrendeződéséhez alkalmazkodni (különösen nem csoportszinten, lokális elitként). A recenzióban felmerül a kérdés: vajon ez valóban csak 1924 után igaz? Ennek eldöntése csak további kutatások nyomán lehetséges. Annyi azonban jól látszik, hogy az impériumváltások során a fiumei társadalmi viszonyok jelentősen átrendeződtek, a hatalomért rivalizáló egymást váltó kormányok és politikai csoportosulások pedig – akár éppen egyes szabadkőműves páholyokon keresztül – előszeretettel kihasználták, hogy a „fiumei kaszt” tagjai ragaszkodtak korábbi pozícióikhoz.

Összességében megállapítható, hogy Ljubinka Toševa Karpowicz könyvének problémái az alapkutatások kezdetlegességéből, a szerző „nagyvonalú” forráskezeléséből és olykor túlságosan leegyszerűsített narratívájából, valamint egy magyarul tudó olvasószekesztő és egy, a szabadkőművesség belső viszonyait ismerő szaklektor hiányából származnak. A szerző túl hamar von le következtetéseket a különböző csoportosulások közti személyes összefonódásokból, vagy (gyakran ideiglenes) kooperációjukból. Karpowicz hajlamos ott is szabadkőműves összeköttetéseket gyanítani, ahol ez nem feltétlenül indokolt. Gyakran csak mérsékelten veszi számításba azokat az élethelyzeteket, lehetőségeket, melyekben valószínűleg nem a páholyhoz tartozás ténye lehetett az egyetlen (vagy meghatározó) csoportformáló tényező. Noha a kötetben a többes elköteleződések, lojalitások, motivációk áttételesen megjelennek, pusztán egyszerű információként, nem pedig magyarázatként (ekképp alternatív értelmezési lehetőségként) szerepelnek. Így, bár a Sirius kapcsán is megerősítést nyer az a feltételezés, hogy a társadalmi és politikai határok bizonyos esetekben átjárhatónak bizonyultak, sokszor mégsem derül

³¹ KLINGER, William: *La questione fiumana nella diplomazia tedesca (1921–1924)*, Deputazione di Storia Patria per la Venezia Giulia, Trieste, 2011.

ki, hogy a szabadkőművesség és a páholytagság mekkora jelentőséggel és érdekérvényesítő erővel bírt egy-egy konkrét politikai, gazdasági vagy társadalmi kérdés eldöntésében, vagy egyes intézkedések meghozatala során. Mindennek ellenére Karpowicz kötete érdekes és értékes munka. Hozzájárul a szabadkőművesség történetének, valamint a páholytagok összeköttetései-
nek megismeréséhez. Mindezt pedig egy több tekintetből is „egzotikus”, de ingoványos terepen vizsgálja, ahol a különböző társadalmi és politikai konfliktusok egymásra épülve koncentráálódtak. A kötet az újabb kutatási irányok kijelölése mellett elgondolkodtató, s újabb kérdések felvetésére sarkall.